

หลักสูตรธรรมศึกษาชั้นโท วิชาธรรมวิภาค ระดับประถมศึกษา

คำนำ

คู่มือเตรียมสอบธรรมศึกษาชั้นตรี ระดับประถมศึกษา วิชาธรรมวิภาค ได้ทั้งสรุปย่อเนื้อหาและตัวอย่างข้อสอบ ตรงตามหลักสูตรแม่กองธรรมสนามหลวง ภายในเล่มมีเนื้อหาประกอบด้วย สรุปย่อเนื้อหาและตัวอย่างข้อสอบที่ใช้สอบในปัจจุบันครบ เฉพาะวิชาธรรมวิภาค ธรรมศึกษาชั้นตรี ระดับประถมศึกษา เหมาะอย่างยิ่งสำหรับนักเรียนใช้ทบทวนเนื้อหาและเตรียมความพร้อมก่อนสอบ

ผู้จัดทำหวังว่า นักเรียนธรรมศึกษาจะได้รับประโยชน์จาก การศึกษาหนังสือเล่มนี้ โดยจัดทำเพื่อให้ช่วยต่อการจดจำและสรุปย่อเนื้อหาวิชานี้ ที่จะช่วยเสริมความเข้าใจในแนวทางการออกข้อสอบได้ง่าย ใช้ทบทวนเนื้อหา ก่อนเข้าสอบธรรมสนามหลวง เพื่อให้เกิดความมั่นใจในการทำข้อสอบได้มากยิ่งขึ้น และสามารถสอบผ่านธรรมศึกษาตรีได้อย่างภาคภูมิใจ

ท้ายที่สุดนี้ ขอขอบคุณทุกที่เข้ามาหาความรู้ธรรมะของพระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้า เพื่อนำไปสอบแล้วยังสามารถนำไปประพฤติปฏิบัติได้อย่างถูกต้อง ทำให้ชีวิตพบความสุขทางกายใจมากขึ้น พร้อมทั้งความช่วยเหลือสนับสนุนในการทำงานนี้

ขอโน้มอุทิศบุญกุศลทั้งหลายอันจะเกิดขึ้น แด่มหาปูชนียาจารย์ มารดาบิดา คุณครูอุปัชฌาย์อาจารย์และผู้มีพระคุณทุกท่าน

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
เกี่ยวกับขอบข่าย ธรรมศึกษา	๑
๑. ธรรมศึกษา	๒
๒. ธรรมวิภาค	๓
บทที่ ๑ ธรรมหมวด ๓	
บุญกิริยาวัตถุ ๓	๔-๕
บทที่ ๒ ธรรมหมวด ๔	
๑. วุฑฒิ ๔	๖-๗
๒. จักร ๔	๘-๙
๓. อคติ ๔	๑๐-๑๑
๔. ปธาน ๔	๑๒-๑๓
๕. อธิษฐาน ๔	๑๔-๑๕
๖. อิทธิบาท ๔	๑๖-๑๗
๗. พรหมวิหาร ๔	๑๘-๑๙

ประกาศสำนักงานแม่กองธรรมสนามหลวง

เรื่อง ขอบข่ายหลักสูตรธรรมศึกษา ๙ ช่วงชั้น ปีพุทธศักราช ๒๕๖๔

ในการประชุมมหาเถรสมาคม ครั้งที่ ๑๒/๒๕๖๕ เมื่อวันที่ ๑๐ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๕๖๕ ที่ประชุมได้มีมติเห็นชอบอนุมัติให้สำนักงานแม่กองธรรมสนามหลวง ดำเนินการจัดการศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรมให้เป็นไปตามขอบข่ายหลักสูตรธรรมศึกษา ๙ ช่วงชั้น ปีพุทธศักราช ๒๕๖๔ และประกาศให้สถานศึกษาพระปริยัติธรรมจัดการเรียนการสอนธรรมศึกษาตามขอบข่ายดังกล่าวซึ่งผ่านการประเมินจากผู้แทนนักเรียน ข้าราชการ และ นักวิชาการแล้ว โดยมีรายละเอียดในการประกาศใช้ ดังนี้

๑. ปีการศึกษา ๒๕๖๕ ใช้ขอบข่ายหลักสูตรธรรมศึกษาชั้นตรี ปีพุทธศักราช ๒๕๖๔ ในธรรมศึกษาชั้นตรี ระดับประถมศึกษา มัธยมศึกษา อุดมศึกษาและประชาชนทั่วไป และใช้ขอบข่าย ปีพุทธศักราช ๒๕๖๑ ในธรรมศึกษาชั้นโทและชั้นเอกทุกระดับ

๒. ปีการศึกษา ๒๕๖๖ ใช้ขอบข่ายหลักสูตรธรรมศึกษาชั้นตรีและชั้นโท ปีพุทธศักราช ๒๕๖๔ ในธรรมศึกษาชั้นตรีและชั้นโท ระดับประถมศึกษา มัธยมศึกษา อุดมศึกษาและประชาชนทั่วไป และใช้ขอบข่าย ปีพุทธศักราช ๒๕๖๑ ในธรรมศึกษาชั้นเอกทุกระดับ

๓. ปีการศึกษา ๒๕๖๗ เป็นต้นไป ใช้ขอบข่ายหลักสูตรธรรมศึกษาชั้นตรี ชั้นโท และชั้นเอก ปีพุทธศักราช ๒๕๖๔ ในธรรมศึกษาระดับประถมศึกษา มัธยมศึกษา อุดมศึกษา และประชาชนทั่วไป

จึงประกาศให้สถานศึกษาพระปริยัติธรรมได้ทราบและปฏิบัติตามมติมหาเถรสมาคมดังกล่าวโดยทั่วกัน

ประกาศ ณ วันที่ ๒๕ พฤษภาคม พุทธศักราช ๒๕๖๕

(สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า)

แม่กองธรรมสนามหลวง

การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรม หรือที่เรียกกันว่า นักธรรม เกิดขึ้นตามพระดำริของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส เป็นการศึกษาพระธรรมวินัยในภาษาไทย เพื่อให้ภิกษุสามเณรผู้เป็นกำลังสำคัญของพระพุทธศาสนา สามารถศึกษาพระธรรมวินัยได้สะดวกและทั่วถึง อันจะเป็นพื้นฐานนำไปสู่สมาปฏิบัติ ตลอดจนเผยแผ่พระพุทธศาสนาให้กว้างไกลออกไป การศึกษาพระพุทธศาสนาของพระสงฆ์ไทยแต่โบราณมา นิยมศึกษาเป็นภาษาบาลี ที่เรียกว่า การศึกษาพระปริยัติธรรม ซึ่งเป็นสิ่งที่เรียนรู้ได้ยากสำหรับภิกษุสามเณรทั่วไป จึงปรากฏว่า ภิกษุสามเณรที่มีความรู้ในพระธรรมวินัยอย่างทั่วถึงมีจำนวนน้อย เป็นเหตุให้สังคมพลชาดแคลนพระภิกษุผู้มีความรู้ความสามารถที่จะช่วยกิจการพระศาสนาทั้งในด้านการศึกษา การปกครอง และการแนะนำสั่งสอนประชาชน ดังนั้น สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส จึงได้ทรงพระดำริวิธีการเล่าเรียนพระธรรมวินัยในภาษาไทยขึ้น สำหรับสอนภิกษุสามเณรวัดบวรนิเวศวิหารเป็นครั้งแรก นับแต่ทรงรับหน้าที่ปกครองวัดบวรนิเวศวิหาร เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๕ เป็นต้นมา โดยทรงกำหนดหลักสูตรการสอนให้ภิกษุสามเณรได้เรียนรู้พระพุทธศาสนา ทั้งด้านหลักธรรม พุทธประวัติ และพระวินัย ตลอดจนหัดแต่งแก้กระทู้ธรรม เมื่อทรงเห็นว่า การเรียนการสอนพระธรรมวินัยเป็นภาษาไทยดังนี้ได้ผล ทำให้ภิกษุสามเณรมีความรู้กว้างขวางขึ้น เพราะเรียนรู้ได้ไม่ยาก จึงทรงดำริที่จะขยายแนวทางนี้ไปยังภิกษุสามเณรทั่วไปด้วย ประกอบกับใน พ.ศ. ๒๔๔๘ ประเทศไทยเริ่มมีพระราชบัญญัติเกณฑ์ทหาร ซึ่งภิกษุทั้งหมดจะได้รับการยกเว้น ส่วนสามเณร จะยกเว้นให้เฉพาะสามเณรผู้รู้ธรรม ทางราชการได้ขอให้คณะสงฆ์ช่วยกำหนดเกณฑ์ของสามเณรผู้รู้ธรรม สมเด็จพระมหาสมณเจ้าฯ จึงทรงกำหนดหลักสูตรองค์สามเณรผู้รู้ธรรมขึ้น ต่อมาได้ทรงปรับปรุงหลักสูตรองค์สามเณรผู้รู้ธรรมนั้นเป็น องค์นักธรรม สำหรับภิกษุสามเณรชั้นนวกะ (คือผู้บวชใหม่) ทั่วไป ได้รับพระบรมราชานุมัติ เมื่อวันที่ ๒๗ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๕๔ และโปรดให้จัดการสอบในส่วนกลางขึ้นเป็นครั้งแรกในเดือนตุลาคมปีเดียวกัน โดยใช้วัดบวรนิเวศวิหาร วัดมหาธาตุ และวัดเบญจมบพิตร เป็นสถานที่สอบ การสอบครั้งนี้ มี ๓ วิชา คือ ธรรมวิภาคในวโกวาท แต่งความแก้กระทู้ธรรม และแปลภาษามคธเฉพาะท้องถิ่นในอรรถกถาธรรมบท พ.ศ. ๒๔๕๕ ทรงปรับปรุงหลักสูตรองค์นักธรรมให้เหมาะสมสำหรับภิกษุสามเณรทั่วไปจะเรียนรู้ได้กว้างขวางยิ่งขึ้น โดยแบ่งหลักสูตรเป็น ๒ อย่างคือ อย่างสามัญ เรียนวิชาธรรมวิภาค พุทธประวัติ และเรียงความแก้กระทู้ธรรม และ อย่างวิสามัญ เพิ่มแปลอรรถกถาธรรมบทมีแก้อรรถ บาลีไวยากรณ์และสัมพันธ และวินัยบัญญัติที่ต้องสอบทั้งผู้ที่เรียนอย่างสามัญ และวิสามัญ

ปัจจุบัน การศึกษาพระปริยัติธรรมแผนกธรรมนี้ มี พระพรหมมุนี (พรหมคุณตเถร) วัดบวรนิเวศวิหาร เป็นแม่กองธรรมสนามหลวง เน้นการพัฒนาศาสนทายาทให้มีคุณภาพสามารถดำรงพระศาสนาไว้ได้ด้วยดี ทั้งถือว่าเป็นกิจการของคณะสงฆ์ส่วนหนึ่งที่สำคัญยิ่งในการเผยแผ่พระพุทธศาสนาในประเทศไทยมาตั้งแต่ครั้งอดีตถึงปัจจุบัน

ศูนย์พระสงฆ์นักเผยแผ่ธรรมเพื่อพัฒนาสังคม ได้ดำเนินการเข้าอบรมศีลธรรม จริยธรรมและสอนธรรมศึกษาตามสถานศึกษาต่าง ๆ โดยมีนักเรียนนักศึกษาและประชาชนผู้สนใจทั่วไป สนใจกิจกรรมของศูนย์ฯ เป็นอย่างมากตลอดระยะเวลาในการดำเนินงานตั้งแต่ปี ๒๕๔๕ เป็นต้นมาจนถึงปัจจุบัน

ธรรมศึกษา คือ การเรียน การสอน การสอบธรรมสนามหลวงสำหรับคฤหัสถ์หรือบุคคลทั่วไป ที่ไม่ใช่บรรพชิต (พระภิกษุสามเณร) ซึ่งธรรมศึกษานั้นเป็นหลักสูตรนักธรรมสำหรับฆราวาส เรียกว่า “ธรรมศึกษา” ในปัจจุบันมีการเรียนทั้งหมด ๓ ชั้น คือ ธรรมศึกษาชั้นตรี, ธรรมศึกษาชั้นโท, และธรรมศึกษาชั้นเอก

เจ้าประคุณสมเด็จพระวันรัต แม่กองธรรมสนามหลวง

“กล่าวว่า ธรรมศึกษา หมายถึง ข้อปฏิบัติที่เป็นหลักของชีวิต ดังนั้น ธรรมศึกษา ก็คือการศึกษาข้อปฏิบัติในการดำเนินชีวิตของทุกคนในโลกนี้ มีเฉพาะพุทธศาสนิกชนเท่านั้น แต่ทุกคน ทุกศาสนาในโลก ต้องศึกษา ต้องรู้หลักปฏิบัติ เพื่อนำไปปฏิบัติให้เกิดเป็นความสุขความเจริญในชีวิต เกิดประโยชน์ต่อตนเอง ต่อสังคมส่วนรวม ประเทศชาติ และชาวโลก การเรียนธรรมศึกษาจึงต้องเรียนให้รู้ ให้สามารถพิจารณาให้เห็นจริงตามหลัก คือการมองให้รู้ว่า ปฏิบัติเช่นนี้แล้ว ได้ผลจริงหรือไม่ หรือปฏิบัติแล้ว เกิดประโยชน์เช่นไร” ...อ้างที่

มีเนื้อหาการเรียนอย่างไร

ธรรมศึกษา มีเนื้อหาเช่นเดียวกับหลักสูตรการเรียนนักธรรมของพระภิกษุสามเณรในปัจจุบัน เว้นแต่วิชาวินัยบัญญัติที่ทรงกำหนดใช้ เภยจุลศีลเบญจธรรมในชั้นตรี ใช้อุโบสถศีลในชั้นโท และใช้กรรมบท ๑๐ ในชั้นเอก

ธรรมวิภาค อ่านว่า ทำ-มะ-วิ-พาก

ประกอบด้วยคำว่า ธรรม + วิภาค (๑) “ธรรม” บาลีเป็น “ธมม” (ทำ-มะ) รากศัพท์มาจาก ธร (ธาตุ = ทรงไว้) + รम्म (ปัจจัย) ลบ ร ที่สุดธาตุ (ธร > ธ) และ ร ต้นปัจจัย (รम्म > มม) : ธร > ธ + รम्म > มม : ธ + มม = ธมม (ปุงลิงค์) แปลตามศัพท์ว่า –

(๑) “กรรมที่ทรงไว้ซึ่งความดีทุกอย่าง” (หมายถึงบุญ)

(๒) “สภาวะที่ทรงผู้ดำรงตนไว้มิให้ตกไปในอบายและวิญญูทุกข์” (หมายถึงคุณธรรมทั่วไปตลอดจนถึงโลกุตระธรรม)

(๓) “สภาวะที่ทรงไว้ซึ่งสัตว์ผู้บรรลุมรรคเป็นต้นมิให้ตกไปในอบาย” (หมายถึงโลกุตระธรรม คือมรรคผล)

(๔) “สภาวะที่ทรงลักษณะของตนไว้ หรืออันปัจจัยทั้งหลายทรงไว้” (หมายถึงสภาพหรือสัจธรรมทั่วไป)

(๕) “สภาวะอันพระอริยมรรคมีสิบเอ็ดองค์เป็นต้นทรงไว้ ปุณฺณทรงไว้ไม่ได้” (หมายถึงโลกุตระธรรม คือมรรคผล)

คำแปลตามศัพท์ที่เป็นกลางๆ “ธมม” คือ “สภาพที่ทรงไว้”

“ธมม” สันสกฤตเป็น “ธรม” เราเขียนอิงสันสกฤตเป็น “ธรรม”

ในภาษาไทย พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๕๔ บอกความหมายของ “ธรรม” ไว้ดังนี้ –

(๑) คุณความดี เช่น เป็นคนมีธรรมะ เป็นคนมีศีลมีธรรม

(๒) คำสั่งสอนในศาสนา เช่น แสดงธรรม ฟังธรรม ธรรมะของพระพุทธเจ้า

(๓) หลักประเพณีปฏิบัติในศาสนา เช่น ปฏิบัติธรรม ประพฤติธรรม

(๔) ความจริง เช่น ได้ดวงตาเห็นธรรม

(๕) ความยุติธรรม, ความถูกต้อง, เช่น ความเป็นธรรมในสังคม

(๖) กฎ, กฎเกณฑ์, เช่น ธรรมะแห่งหมู่คณะ

(๗) กฎหมาย เช่น ธรรมะระหว่างประเทศ

(๘) สิ่งของ เช่น เครื่องไทยธรรม

ในที่นี้ “ธรรม” มีความหมายเน้นที่คำสั่งสอนและหลักประเพณีปฏิบัติในพระพุทธศาสนา

(๒) “วิภาค” บาลีอ่านว่า วิ-พา-คะ รากศัพท์มาจาก วิ (คำอุปสรรค = วิเศษ, พิเศษ, แจ่ม, ต่าง) + ภาช (ธาตุ = จำแนก, แบ่ง) + ณ ปัจจัย, ลบ ณ, แปลง ช เป็น ค

: วิ + ภาช = วิภาช + ณ = วิภาชน > วิภาช > วิภาค (ปุงลิงค์) แปลตามศัพท์ว่า “สิ่งอันเขาแบ่งออกเป็นต่างๆ” หมายถึง การจำแนก, การแบ่ง; การจำแนกรายละเอียด, การจัดชั้น (distribution, division; detailing, classification)

ในภาษาไทย พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๕๔ บอกไว้ว่า – “วิภาค : (คำนาม) การแบ่ง, การจำแนก; ส่วน, ตอน. (ป., ส.).”

ธมม + วิภาค = ธมมวิภาค (ทำ-มะ-วิ-พา-คะ) > ธรรมวิภาค (ทำ-มะ-วิ-พาก) แปลว่า การจำแนกธรรม, การแบ่งธรรมออกเป็น ส่วนๆ, การจัดแบ่งธรรมออกเป็นหมวด พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์ ของท่าน ป.อ. ปยุตโต ไขความไว้ว่า –

“ธรรมวิภาค : การจำแนกธรรม, การจัดหัวข้อธรรมจำแนกออกเป็นหมวดหมู่ เพื่อสะดวกแก่การศึกษาค้นคว้าอธิบายและทำความเข้าใจ.”

ขยายความ : “ธรรมวิภาค” ที่รู้จักกันในหมู่นักศึกษาพระปริยัติธรรมเป็นส่วนหนึ่งในหนังสือ “นวโกวาท” ซึ่งมีเนื้อหาเป็น ๓ ส่วน คือ – ส่วนต้นเป็น “วินัยบัญญัติ” หรือศีลของภิกษุ – ส่วนกลางเป็น “ธรรมวิภาค” คือธรรมที่แยกคัดจัดไว้เป็นหมวดหมู่ เช่น ธรรมที่มี ๒ ข้อย่อย รวมไว้หมวดหนึ่ง มี ๓ ข้อย่อยรวมไว้หมวดหนึ่ง เป็นต้น – ส่วนหลังเป็น “คิทธิปฏิบัติ” คือหลักปฏิบัติสำหรับ คฤหัสถ์หรือชาวบ้านทั่วไป แสดงหลักธรรมที่ควรประพฤติ เช่น เรื่องทิศหก และที่ควรเว้น เช่น อกายมุข เป็นต้น

คำว่า “วิภาค” ถ้าฟังแต่เสียงแล้วให้สะกดเป็นคำ คนส่วนมากคงจะสะกดเป็น “วิพากย์” ซึ่งผิดทั้งคำและความหมาย

“วิพากย์” -ย การันต์ แบบนี้ไม่มีในภาษาไทย “พากย์” -ย การันต์ ไม่มี วิ- แบบนี้มีใช้ในภาษาไทย แปลว่า คำพูด หรือพูดแทน ผู้แสดงหรือพูดตามบทบาทของผู้แสดง โชน หนั หรือภาพยนตร์ เป็นต้น เช่น พากย์โชน พากย์หนังตะลุง พากย์หนังใหญ่ พากย์ ภาพยนตร์ แต่ถ้าเป็น “วิพาก-” ต้อง ช ฤๅษี การันต์ สะกดเป็น “วิพากษ์” แปลว่า พิจารณาตัดสิน

“ธรรมวิพากษ์” แม้จะแปลได้ความว่า พิจารณาตัดสินธรรม แต่ไม่ใช่ความหมายที่ต้องการในที่นี้ ในที่นี้ “ธรรมวิภาค” แปลว่า จำแนกธรรม หรือแบ่งธรรมออกเป็นหมวดหมู่ เพื่อสะดวกแก่การศึกษาค้นคว้าอธิบายและทำความเข้าใจ

คำว่า บุญ แปลว่า บุญ. ความดี, ความสุข, ความสะอาด, ความผ่องแผ้วแห่งจิต. คำว่า กิริยา แปลว่า ทำ บำเพ็ญ. วัตถุ แปลว่า ที่ตั้ง, เรื่อง. รวมกันเขาเป็น บุญกิริยาวัตถุ แปลว่า ที่ตั้งแห่งการบำเพ็ญบุญ หรือแปลว่าเรื่อง คือเครื่องสำหรับทำความสุข.

คำถามสอบความเข้าใจ

๑. การฟังเทศน์ จัดเข้าในการทำบุญประเภทใด ?

ก. ทานมัย

ข. สีสัมมัย

ค. ภาวนามัย

ง. อนุโมทนามัย

๒. สิ่งเป็นที่ตั้งแห่งการบำเพ็ญบุญ เรียกว่าอะไร ?

ก. บุญกิริยา

ข. บุญวัตถุ

ค. สังคหวัตถุ

ง. บุญกิริยาวัตถุ

๓. การสวดมนต์ จัดเข้าในการทำบุญประเภทใด ?

ก. ทานมัย

ข. สีสัมมัย

ค. ภาวนามัย

ง. ธัมมเทศนามัย

๔. คนมีบุญ คือคนเช่นไร ?

ก. มีลาภ มียศ

ข. มีคนสรรเสริญ

ค. ไม่มีคนนินทา

ง. สุขกาย สุขใจ

๕. ข้อใด กล่าวไม่ถูกต้อง ?

ก. ภาวนาก าจัดโมหะ

ข. ศีล าจัดความหลง

ค. ศีล าจัดความโกรธ

ง. ทานก าจัดความโลภ

๖. ผู้มีเมตตาดี ไม่มีเวรภัยแก่ใคร ไม่มักโกรธ เพราะทำบุญอะไร ?

ก. ให้ทาน

ข. รักษาศีล

ค. เจริญภาวนา

ง. วางอุเบกขา

๗. ข้อใด จัดเข้าในภาวนามัย ?

ก. ตั้งใจสวดมนต์

ข. ตั้งใจฟังครูสอน

ค. แผ่เมตตาให้สัตว์

ง. ถูกทุกข้อ

๘. เสียชีพอย่าเสียสัตย์ จัดเข้าในบุญกิริยาวัตถุข้อใด ?

ก. ทานมัย

ข. สีสัมมัย

ค. ภาวนามัย

ง. ถูกทุกข้อ

๙. บุญกิริยาวัตถุข้อใด สามารถกำจัดกิเลสคือความตระหนี่ได้ ?

ก. ทานมัย

ข. สีสัมมัย

ค. ภาวนามัย

ง. ถูกทุกข้อ

๑๐. ผู้มีเมตตาดี ไม่มีเวรภัยแก่ใคร ไม่มักโกรธ เพราะทำบุญอะไร ?

ก. ให้ทาน

ข. รักษาศีล

ค. เจริญภาวนา

ง. วางอุเบกขา

ตนเคย ตนควินิน
มาเลเรีย ขึ้นสมอง จำต้องพัง
คำบางทาน ตักเตือน เหมือนยาขม
คนไม่ดื้อ ไตทรัพย์ โดยฉับไว

เอาत्मกีน ขมจัด ฌมัตฌมัง
แพก้าลัง ควินิน หายสิ้นไป.
แรงระดม ใหรับ ทรัพย์กองใหญ่
แมโรคใจ เศราหมอง ต้องหายเอย.

จตุกกะ คือหมวด ๔

วุฒิ คือธรรมเป็นเครื่องเจริญ ๔ อย่าง

๑. สัปปริสสังเสวะ คบทานผู้ประพฤติชอบด้วยกาย วาจา ใจ ที่เรียกว่า สัตบุรุษ.
๒. สัทธัมมัสสวนะ ฟังคำสอนของท่านโดยเคารพ.
๓. โยนิโสมนสิการ ตรัสตรองใหญ่จักสิ่งที่ดีหรือชั่วโดยอุบายที่ชอบ.
๔. ธัมมานุธัมมปฏิบัติ ประพฤติธรรมสมควรแก่ธรรมซึ่งได้ครองเห็นแล้ว.

อธิบายศัพท์

๑. สัปปริสสังเสวะ ตัฒบทา สัป (ศัพท์เดิมเป็น ส หรือ สัต) แปลว่า ดี, ปุริสสะ แปลว่า คน, สังเสวะ แปลว่า คบ. เมื่อรวมกันเขาจึงเป็นรูป สัปปริสสังเสวะ แปลตรงศัพท์ว่า "คบคนดี." คนดี หมายถึงคนที่มีความรู้ดี มีความประพฤติดี มีธรรมดี ๆ อยู่ในตัว มีปกติทำดี พุทธดี คิดดี และชักนำผู้อื่นให้ทำดี พุทธดี คิดดี ด้วย คนที่มีคุณธรรมดั่งนี้ ท่านเรียกว่า สัตบุรุษบาง บัณฑิตบาง นักปราชญ์บาง. การคบสัตบุรุษ ได้แก่การเข้าไปหา การสนทนา การปรึกษา สอบถามสิ่งที่ตนยังไม่รู้หรือสงสัยกะทานและนำเอาภิรยารรยาทของท่าน อันสมควรแก่ตนมาปรับปรุงมรยาทของตนให้ดีขึ้น.

๒. สัทธัมมัสสวนะ ตัฒบทาเพน สัท (ศัพท์เดิมเป็น สัตบุรุษ) แปลว่า คนดี, ธัมมะ แปลว่า คำสอน, สวนะ แปลว่า ฟัง. เมื่อรวมกันเขาจึงเป็นรูป สัทธัมมัสสวนะ แปลตรงศัพท์ว่า "ฟังคำสอน ของคนดี." ธรรม คือคำสั่งสอน ของสัตบุรุษคือคำสอนของคนดี หรือของบัณฑิต หรือของนักปราชญ์นั้น เป็นคำสอนที่ดีมีคุณประโยชน์แก่ผู้ฟัง ผู้ปฏิบัติตาม ไปเพื่อประโยชน์สุขแก่ทุก ๆ ฝ่าย เรียกว่า สัทธรรม. การฟังธรรม คือการเงี่ยหูรับเสียงธรรม ตั้งใจฟังคำแนะนำสั่งสอน ตักเตือนของท่านสัตบุรุษด้วยความเคารพ คือไม่สงในไปอื่น, ไม่นิ่งหลับใน, ต้องกำหนดจดจำ เพื่อนำไปประพฤติปฏิบัติ ตาม ชื่อว่า สัทธัมมัสสวนะ.

๓. โยนิโสมนสิการ ตัฒบทาเพน โยนิโส แปลว่า โดยแยบคาย, โดยอุบายที่ชอบ. มนสิ แปลว่า ในใจ. การ แปลว่า กระทำ. เมื่อรวมกันเขาจึงเป็นรูปศัพท์ว่า โยนิโสมนสิการ แปลตรงศัพท์ว่า การทำไว้ในใจโดยแยบคาย คือโดย อุบายที่ชอบธรรม. หมายถึงความคตินึกตรองพิจารณาให้จงแจ้งประจักษ์ถึงเหตุเกิดของสิ่งที่ได้เห็น ได้ยิน ได้ สูด ได้ลิ้ม ได้สัมผัส ได้รู้ ด้วยตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ. ถาคนเราได้เห็นได้ยินอะไรเป็นตนแล้ว ไม่คตินึกตรอง พิจารณาใหญ่ตระหนักประจักษ์ชัดว่า สิ่งใดดี สิ่งใดชั่ว สิ่งใดควร สิ่งใดไม่ควร ยึดถือไว้ทั้งที่เป็นคุณ ๆ แล้ว ก็มักจะนำความ ประพฤติไหนเข้ามาหา สอนชั่วมากกว่าสอนดี หรือไม่ดีเสียเลย ก็เป็นได้ เพราะฉะนั้น จำต้อง สนใจ ใส่ใจ คือน้อม เอาสิ่งนั้นมาไว้ในใจ หรือน้อมใจไปในสิ่งนั้น พงพิจารณาใหญ่ชนิดของอารมณ์มีรูปเป็นตนนั้น ๆ สิ่งใดดีมีประโยชน์ ก็ควรประกอบ คือประพฤติปฏิบัติ, สิ่งใดชั่ว ไม่ดี ไม่มีประโยชน์ก็ไม่ควรประกอบ ละไปเสีย นี่เป็นลักษณะของโยนิโส มนสิการ.

๔. ธัมมานุธัมมปฏิบัติ ตัฒบทาเพน ธัมมะ แปลว่า ความดี, ความจริง, เหตุ. ธัมมานุธัมมะ แปลว่า ธรรมอัน สมควร, ธรรมอันเหมาะสม. ปฏิบัติ แปลว่า การปฏิบัติ, การประพฤติ. เมื่อรวมกันเขาจึงเป็นรูปศัพท์ว่า ธัมมา นุธัมมปฏิบัติ แปลตรงศัพท์ว่า การปฏิบัติหรือการประพฤติธรรมอันสมควรแก่ความดี. คนเราจะเจริญหรือจะเสื่อม ยอม ขึ้นอยู่กับความประพฤติปฏิบัติถ้าประพฤติผิดหรือประพฤติไม่สมควร คือประพฤติไม่เหมาะสม ไม่ถูกกาลเทศะ ไม่ถูกที่ที่ ไม่ถึงดี หรือเกินดีไป ก็ย่อมจะหาความเจริญโดยยากหรืออาจประสบความเสื่อม ความพิบัติไปเลยก็ได้.

ฉะนั้น ท่านจึงสอนให้ประพฤติธรรมอันสมควรแก่ธรรม หมายถึง ความว่า ปฏิบัติดี ปฏิบัติให้พอสมควรแก่ ความดี สมเหตุสมผล กล่าวคือ ต้องปฏิบัติดีด้วยกายวาจาและใจ ให้พอสมควรแก่ตน ตนมีฐานะ ภาวะ เพศ วัย และ หน้าที่อย่างใด ก็ต้องประพฤติปฏิบัติให้พอสมควรแก่ฐานะ ภาวะ เพศ วัย และหน้าที่อย่างนั้น และให้เหมาะสมแก่กาลเวลา และสถานที่ด้วย หรือเมื่อตนตรัสตรองเห็นวาติจริง ๆ ตามเหตุอย่างใด ก็ต้องปฏิบัติให้ควรแก่เหตุอย่างนั้น จึงจะประสบ ความเจริญได้.

คำถามสอบความเข้าใจ

๑. “คบบคนดี ฟังวจีโดยเคารพ นอบนบด้วยพินิจ ทำกิจด้วยปฏิบัติ” ตรงกับข้อใด ?

- ก. วุฒิธรรม ข. จักรธรรม
ค. อิทธิบาทธรรม ง. พรหมวิหารธรรม

๒. “คบบคนดี ฟังวจีท่าน คิดอ่านปัญหา ค้นคว้าปฏิบัติ” คือข้อใด ?

- ก. จักร ๔ ข. วุฒิ ๔
ค. อิทธิบาท ๔ ง. ปธาน ๔

๓. ข้อใด คือลักษณะของสัตบุรุษ ?

- ก. คิดดี ทำดี พูดดี ข. มีเมตตา
ค. มีความรู้ดี ง. มีฐานะดี

๔. ความดีจะเกิดขึ้นในใจได้เพราะธรรมข้อใด ?

- ก. อธิษฐานธรรม ข. อิทธิบาทธรรม
ค. พรหมวิหารธรรม ง. ปธานธรรม

๕. สัตบุรุษ มีลักษณะอย่างไร ?

- ก. รู้จักแบ่งปัน ข. ไม่เบียดเบียนคนอื่น
ค. เลี้ยงดูพ่อแม่ ง. ถูกทุกข้อ

๖. คบบคนเช่นไร ชื่อว่าคบบสัตบุรุษ ?

- ก. คนมีความรู้
ข. คนขยัน
ค. คนมีคุณธรรม
ง. คนฉลาด

๗. โยนิโสมนสิการ ตรงกับข้อใด ?

- ก. คิดถูกวิธี ข. คิดจินตนาการ
ค. คิดตามความเชื่อ ง. คิดตามกระแส

๘. ธรรมที่นำชีวิตไปสู่ความเจริญรุ่งเรือง ตรงกับข้อใด ?

- ก. อิทธิบาท ข. จักรธรรม
ค. อธิษฐานธรรม ง. วุฒิธรรม

๙. ความเจริญและความเสื่อมของบุคคล ขึ้นอยู่กับอะไร ?

- ก. การศึกษา ข. การปฏิบัติ
ค. การมีบิรवार ง. การมีทรัพย์

๑๐. ธรรมเป็นเครื่องเจริญ เรียกว่าอะไร ?

- ก. จักร ข. อิทธิบาท
ค. วุฒิ ง. ปธาน

ดอกเอ๋ย ดอกกุหลาบ
ทั้งสี่สัณฐ์ ทรงชื่อ ลอตา
เหมือนมนุษย์ ศีลดี มีกลิ่นหอม
ทั้งรูปสวย รวยวิชา เครื่องหากิน

หอมซานชาบ รวยรื่น ชื่นนาสา
งามสง่า นาชม นิยมยิน.
ใครจะยอม ตำหนิ กล่าวติฉิน
ท้าวธานีตร ชมเปาะ งามเหมาะ เอย.

จักร ๔

อง. จตุกก. ๒๑/๔๐

อธิบายชื่อหมวดธรรม ธรรมทั้ง ๔ ขอนี้ ชื่อว่า จักรธรรม เพราะเป็นเหมือนล้อทั้ง ๔ ของรถซึ่งหมุนไปพร้อม ๆ กัน พัดพาบุคคลผู้ปฏิบัติให้ไปสู่ความสำเร็จยิ่ง ๆ ขึ้นไปจนถึงที่สุด. กล่าวคือการอยู่ในประเทศอันสมควร ย่อมมีโอกาสได้ประพาสธรรม และประกอบสัมมาอาชีวะได้โดยสะดวกและปลอดภัย ทั้งได้มีโอกาสคบหาสมาคมกับ สัตบุรุษ ได้รับคำแนะนำตักเตือนให้ปฏิบัติในทางที่ถูกต้อง เมื่อได้รับคำแนะนำแล้ว ก็ได้ตั้งตนไวชอบ เช่นตั้งอยู่ในศีล ศรัทธา จาคะ เป็นต้น หากตนได้เคยสร้างบุญกุศลไว้ในชาติก่อนหรือปีก่อน เดือนก่อน วันก่อนมาก บุญนั้นจะรวมกับบุญที่ทำในปัจจุบัน เป็นกำลังพัดพาให้ตนหมุนไปสู่ความเจริญ ด้วยสิ่งที่ตนปรารถนาอันมีประการต่าง ๆ ซึ่งรวมเข้าในมนุษยสมบัติ สวรรคสมบัติและนิพพานสมบัติ สำเร็จสมประสงค์ในปัจจุบัน หรือในวันข้างหน้า เดือน ป หรือชาติต่อไป โดยไม่หาเป็นแน่แท้.

๑. ปฏิรูปเทสวาสะ อยู่ในประเทศอันสมควร.
 ๒. สปัจริสุปสสยะ คบสัตบุรุษ.
 ๓. อตตสัมมาปณิธิ ตั้งตนไวชอบ.
 ๔. ปุพเพกตปุญญตา ความเป็นผู้ทำความดีไว้ในปางก่อน.
- ธรรม ๔ อย่างนี้ ดุจลอรถนำไปสู่ความเจริญ.

อธิบายศัพท์

๑. **ปฏิรูปเทสวาสะ** ตัณฑเพน ปฏิรูปะ แปลว่า สมควร. เทสะ แปลว่า ถิ่นฐาน. วาสะ แปลว่า การอยู่. เมื่อต่อกันเขาเป็น ปฏิรูปเทสวาสะ แปลตามศัพท์ว่า การอยู่ในถิ่นฐานอันสมควร. หมายความว่า การพำนักอาศัยอยู่ในประเทศ คือถิ่นฐานที่เหมาะสม. ถิ่นที่เหมาะสมมีลักษณะต่าง ๆ เช่น :-

ก. มีสัตบุรุษ คือคนดี ประพาสตามพระธรรมคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าจำนวนมาก มีโอกาสได้ศึกษาปฏิบัติธรรมะได้มาก. ข. มีทางศึกษาศิลปวิชาได้ตามปรารถนา. ค. มีทางประกอบอาชีพได้ตามปรารถนา. ฉ. มีสาธารณูปโภคเพียงพอแก่ประชาชน. ง. มีมาตรการป้องกันสาธารณภัยดี. การอยู่ในปฏิรูปเทส คือถิ่นฐานที่มีลักษณะดังนี้ ชื่อว่า การอยู่ใน

๒. **สปัจริสุปสสยะ** ตัณฑเพน สปัจริสะ แปลว่า คนดี. อุปสสยะ แปลว่า เขาอาศัย เขาพึ่งพิง. เมื่อต่อกันเขาเป็น สปัจริสุปสสยะ แปลตามศัพท์ว่า เขาอาศัย พึ่งพิงคนดี. หมายความว่า เขาไปคบหาสมาคมกับสัตบุรุษคือคนดี. เพราะธรรมดาสัตบุรุษนั้น ท่านมีความสงบเสงี่ยมเพียบพร้อมไปด้วยคุณธรรมทุกแง่ทุกมุม มีปกติทำดี พุทธิ คิทธิ และชักนำผู้อื่นให้ทำพุทธิคิทธิด้วย ชื่อเสียงเกียรติอันงามก็กองหอมฟุ้งปรากฏไปไกลและทั่วทิศ สมด้วยพระพุทธภาษิตว่า สพฺพา ทิสฺสา สปฺริโส ปวฺยติ สัตบุรุษยอมขจรไปทุกทิศ. สตยจฺ คนโธ ปญฺญาตเมติ กลิ่นของสัตบุรุษยอมไปใดทวนลม. ทูเร สนฺโต ปกาเสนฺติ สัตบุรุษยอมปรากฏไฉนที่ไกล ดังนี้ เป็นต้น.

ฉะนั้น สัตบุรุษจึงเป็นที่พึ่งพิงอิงอาศัยของผู้อื่นได้เป็นอย่างดี ท่านจึงสอนให้เขาไปพึ่งพิงสัตบุรุษ คือเขาไปคบหาสมาคมกับท่านผู้ดี เมื่อสมาคมกับท่านแล้ว ก็ย่อมได้รับคำแนะนำที่ดีและได้เอาเยี่ยงอย่างมาปรับปรุงตนให้ดีขึ้น.

๓. **อตตสัมมาปณิธิ** ตัณฑเพน อตตะ แปลว่า ตน ไตแกจิตหรือว่าอัตภาพทั้งสิ้น. สัมมา แปลว่า ชอบ คือถูกต้องตามคลองธรรม. ปณิธิ แปลว่า การตั้ง การวาง. เมื่อรวมกันเขาเป็น อตตสัมมาปณิธิ แปลตามศัพท์ว่า การตั้งตนไวชอบ. หมายความว่า ตั้งกายและจิตใหญ่ถูกต้องตามคลองธรรม เช่นตั้งตนไวในศีล ในศรัทธา ในจาคะ ในสุจริต

ในกุศลกรรมบถ ในความเพียร ในความซื่อตรงต่อเวลา - หน้าที่ - บุคคลในความเที่ยงธรรม ไม่ลำเอียง และเมื่อกล่าวโดยรวมยอดก็คือวางตนให้เหมาะสมแก่ฐานะ ภาวะ เพศ ภูมิ ไม่ให้เกินหรือต่ำกว่านี้ไป.

๔. **ปุพเพกตปุญญตา** ตัณฑเพน ปุพเพ แปลว่า ในปางก่อน คืออดีตกาล. กตปุญญา แปลว่า ความเป็นผู้มีบุญได้ทำไปแล้ว. เมื่อรวมกันเขาเป็น ปุพเพกตปุญญตา แปลตามศัพท์ว่า ความเป็นผู้มีบุญได้ทำไปแล้วในปางก่อน, หมายความว่า ความเป็นคนที่เคยได้สร้างคุณงามความดี เช่นให้ทาน รักษาศีล เจริญภาวนา เป็นต้นไว ในวัน ก่อน

เดือนก่อน ปกอน หรือชาติก่อน. ปุพเพตปุณฺณาทานีจัตเพนบุญสวนเหตุที่อำนวยการให้เกิดเป็นความสุขความเจริญในปัจจุบัน หรือในอนาคตแก่ผู้ทำบุญไว้ในปางก่อนนั้นเองปรากฏตามที่พระทรงแสดงไว้ว่า สุวณฺณตา สุสฺสรา สุสฺสณฺจาน สุรฺรุตตา อาธิปจฺจ ปรีวารี สพฺพเมตฺเตน ลพฺภติ เปนอาทิ ความมีผิวพรรณงาม มีเสียงไพเราะ มีทรวดทรง รูปร่างงามสม สวน ความเปนใหญ่ มีบริวารมาก มนุษยสมบัติ เทวสมบัติ นิพพานสมบัติ สาวกบารมี ปจฺเจกพุทฺธภูมิ พุทฺธภูมิ ยอมได้ คือ เกิดมีแก่คนที่เคยทำบุญไว้ในปางก่อน, กล่าวคือผลบุญดังกล่าวนี้ ย่อมเกิดมีในปัจจุบัน หรือในอนาคต คือ วัน เดือน ปี ชาติต่อไป แก่ผู้ที่ทำบุญอันเป็นสวนเหตุไว้ในวันก่อน หรือเดือน ปกอน ชาติก่อน.

คำถามสอบความเข้าใจ

๑. อัตตสัมมาปณิธิ ในจักร ๔ ตรงกับข้อใด ?

- ก. อยู่ในประเทศสมควร ข. คบหาสัตบุรุษ
ค. ตั้งตนไว้ชอบ ง. ได้ทำบุญไว้มาก

๒. คำว่า “บุญใหม่” ตรงกับข้อใด ?

- ก. อยู่ในประเทศสมควร ข. คบสัตบุรุษ
ค. ตั้งตนไว้ชอบ ง. ได้ทำความดีไว้ในปางก่อน

๓. จะเป็นคนเที่ยงธรรมได้ ต้องเป็นคนเช่นไร ?

- ก. มีเมตตา กรุณา ข. กล้าได้ กล้าเสีย
ค. มีอิทธิบาท ๔ ง. ไม่มีอคติ ๔

๔. “หยุดชั่วด้วยตัวคุณ” ตรงกับข้อใด ?

- ก. อยู่ในประเทศสมควร ข. คบสัตบุรุษ
ค. ตั้งตนไว้ชอบ ง. ทำบุญไว้แต่ปางก่อน

๕. ข้อใด คือลักษณะของสัตบุรุษ ?

- ก. คิดดี ทำดี พูดดี ข. มีเมตตา
ค. มีความรู้ดี ง. มีฐานะดี

๖. ข้อใด เป็นเหตุให้เกิดสุขทั้งในโลกนี้และโลกหน้า ?

- ก. สังสมความสุข ข. สังสมบุญ
ค. สังสมความรู้ ง. สังสมทรัพย์

๗. การตั้งตนไว้ชอบ หมายถึงประพฤติเช่นไร ?

- ก. ถกใจเรา ข. ถกกาลเทศะ
ค. ถกใจเขา ง. ถกศีลธรรม

๘. ขาดธรรมข้อใด ทำให้เกียรติยศดับสูญจันทรแรม ?

- ก. อคติ ๔ ข. จักร ๔
ค. ปธาน ๔ ง. อิทธิบาท ๔

๙. หลักธรรมจักร ๔ มีความหมายอย่างไร

- ก. พาหะนำไปสู่ความเจริญ
ข. ล้อรถที่ช่วยกำจัดหมุมาร
ค. สัญลักษณ์แทนพระวิษณุ

ง. ธรรมะที่ว่าด้วยการหมุนเวียน

๑๐. ข้อใดอธิบายความหมายของสัปปริสธรรมได้ถูกต้อง

- ก. ธรรมสำหรับคนสัปปลิบ
ข. ธรรมสำหรับสุภาพบุรุษ
ค. ธรรมที่นำไปสู่สัมปรายภาพ

ง. ธรรมที่เป็นข้อปฏิบัติของคนดี

การอยู่ใน ถิ่นดี ที่เหมาะสม
การตั้งตัว ใหญ่ หนาที่ตน
ธรรมเหล่านี้ สืบขอ ดุจลอรธ
ผู้มุงจิต คิดการ งานเจริญ

สมาคม บัณฑิต ประสิทธิผล
บุญกุศล เคยทำ นำเจริญ.
มีกำหนด หมุนพลัน ปราชญ์สรรเสริญ
ควรดำเนิน ตามหลัก จักธรรม.

๓. อกติ ๔

อง. จตุกก. ๒๑/๒๓

อธิบายศัพท์ อกติ แปลว่า ไม่เดิน, ไม่ไป หมายความว่า ไม่ควรเดิน ไม่ควรไป, หรือไม่ควรประพฤติ. อกติ ศัพท์นี้ ตรงกับภาษาไทยว่า ความลำเอียง ความไม่เที่ยงธรรม, ความไม่ยุติธรรม. ทานจำแนกไว้ ๔ ประการ คือ :-

๑. ลำเอียงเพราะรักใคร่กัน เรียกว่าฉันทาคติ
๒. ลำเอียงเพราะไม่ชอบกัน เรียกว่าโทสาคติ
๓. ลำเอียงเพราะเขลา เรียกว่าโมสาคติ
๔. ลำเอียงเพราะกลัว เรียกว่าภยาคติ.

อกติ ๔ ประการนี้ ไม่ควรประพฤติ.

๑. ฉันทาคติ แปลว่า ลำเอียงเพราะรักใคร่กัน หรือเพราะชอบพอกัน เช่นการตัดสินคดีอภินิหารพิพาทต่าง ๆ ก็ดี การแบ่งปันสิ่งของก็ดี การพิจารณาโทษหรือรางวัลก็ดี ด้วยอำนาจความพอใจรักใคร่กัน. โดยตัดสินให้ผู้ที่ชอบพอกันเป็นผู้ชนะทั้ง ๆ ที่ไม่ควรชนะ, ให้สิ่งของที่ดีโทษหรือรางวัลแก่คนที่ชอบพอกันทั้ง ๆ ที่ไม่ควรจะได้. ซึ่งเป็นกรรมไม่ยุติธรรมประการหนึ่ง.

๒. โทสาคติ แปลว่า ลำเอียงเพราะไม่ชอบกัน หรือเพราะโกรธกัน,เกลียดกัน, ชังกัน, เช่นการตัดสินคดีด้วยอำนาจความโกรธเกลียดชัง โดยให้ผู้ที่โกรธกันนั้น เป็นผู้แพ้ทั้ง ๆ ที่ไม่ควรแพ้, ให้ของที่ดีแก่ผู้ที่ตนเกลียดชังทั้ง ๆ ที่เขาควรจะได้ของดี, ไม่ให้โทษหรือรางวัลแก่ผู้ที่ไม่ชอบกันทั้ง ๆ ที่เขาควรได้. ซึ่งเป็นกรรมไม่ยุติธรรมประการหนึ่ง.

๓. โมหาคติ แปลว่า ลำเอียงเพราะเขลา หรือเพราะความโง่หลงมกมาย ไม่พิจารณาให้ถ่องแท้อย่างไรถูกอย่างไรผิด อย่างไรควรอย่างไรไม่ควร เช่นเมื่อได้รับคำฟ้องแล้ว ยังไม่ทันได้สอบสวนให้รอบคอบ ก็ด่วนตัดสินผิด ๆ พลาด ๆ ขาด ๆ เกิน ๆ ไม่ถูกต้อง ไม่พอดีตามที่ควร นี่จัดเป็นกรรมไม่ยุติธรรมประการหนึ่ง.

๔. ภยาคติ แปลว่า ลำเอียงเพราะกลัวหรือเพราะเกรงใจ เช่น ผู้มีอำนาจทำผิด ผู้พิพากษา ไม่กล้าตัดสินลงโทษเพราะกลัวเขาจะทำร้าย ตอบ. หรือผู้น้อยที่อยู่ในความปกครองทำผิด ผู้ปกครองไม่กลงโทษเพราะเกรงจะขาดเมตตากรุณาหรือกลัวว่าเขาจะเดือดร้อน นี่จัดเป็นกรรมไม่ยุติธรรมประการหนึ่ง.

อธิบายชื่อหมวดธรรม ฉันทะ โทสะ โมหะ ภยะ ทั้ง ๔ ประการนี้ ชื่อว่า อกติ เพราะใคร ๆ ไม่ควรถึง คือ ไม่ควรประพฤติ ไม่ควรประกอบ โดยเฉพาะชนชั้นผู้ปกครองตั้งแต่ครอบครัวน้อย ๆ ขึ้นไปไม่ควรประกอบด้วยอกติคือความลำเอียงแม้เพียงประการหนึ่งเลย. หากผู้ปกครองทำอะไรด้วยอำนาจอคติอย่างใดอย่างหนึ่ง การปกครองก็ไม่เรียบร้อย ผูกอยู่ภายใต้การปกครองก็เดือดร้อนไม่สงบสุข, แต่หาผู้ปกครองทำอะไรไปโดยไม่มียุติธรรมแอบแฝงอยู่ การปกครองก็ไปโดยเรียบร้อย ผูกอยู่ภายใต้การปกครองก็ไม่เดือดร้อน มีแต่ความสงบสุขโดยทั่วกัน.

คำถามสอบความเข้าใจ

๑. จะเป็นคนเที่ยงธรรมได้ ต้องเป็นคนเช่นไร ?

ก. มีเมตตา กรุณา ข. กล้าได้ กล้าเสีย

ค. มีอิทธิบาท ๔ ง. ไม่มีอคติ ๔

๒. ผู้ตัดสินคดีด้วยความเกลียดชัง ถือว่าตั้งอยู่ในอคติข้อใด

ก. ฉันทาคติ ข. โทสาคติ

ค. โมหาคติ ง. ภยาคติ

๓. หากนักเรียนได้รับคัดเลือกให้เป็นบุคคลดีเด่น ควรประพฤติตนอย่างไร ?

ก. ระวังไม่ท าคความชั่ว

ข. ละเลิกท าคความชั่ว

ค. พยายามท าคดีเข้าไป

ง. รักษาความดีมิให้เสื่อม

๔. ค่าของคนอยู่ที่คนของใคร เป็นลักษณะของอคติข้อใด ?

ก. ฉันทาคติ ข. โทสาคติ

ค. โมหาคติ ง. ภยาคติ

๕. “ผมเป็นลูกนายตำรวจครับ” การโอ้อวดเช่นนี้เป็นเหตุให้เกิดอคติข้อใด ?

ก. ฉันทาคติ ข. โทสาคติ

ค. ภยาคติ ง. โมหาคติ

๖. อกุศลธรรมข้อใด เมื่อเกิดขึ้นแล้วทำให้เสียความยุติธรรม

ก. พยาบาท ข. กามฉันทะ

ค. วิจิกิจฉา ง. ฉันทาคติ

๗. หมวดธรรมข้อใด เมื่อเกิดขึ้นแล้ว ทำให้เสียความยุติธรรมได้ ?

ก. อกุศล ๓ ข. อคติ ๔

ค. พละ ๕ ง. สาราณียธรรม ๖

๘. ตำรวจเห็นคนทำผิดไม่จับกุม เพราะกลัวอิทธิพล จัดว่ามีอคติใด ?

ก. ฉันทาคติ ข. โทสาคติ

ค. โมหาคติ ง. ภยาคติ

๙. คนเช่นไร ไม่สามารถจะทรงความเที่ยงธรรมไว้ได้ ?

ก. มีเมตตา กรุณา ข. กล้าได้กล้าเสีย

ค. มีใจเด็ดเดี่ยว ง. มีความลำเอียง

๑๐. ให้รางวัลแก่คนไม่ควรให้เพราะเสนาหา จัดเป็นอคติข้อใด ?

ก. ฉันทาคติ ข. โทสาคติ

ค. โมหาคติ ง. ภยาคติ

อคติ ทั้งสี่ ไม่ดีชัด

ถึงมียศ สูงศักดิ์ ชักไหเพลา

ใครปฏิบัติ อากัพ แสนอับเฉา

ดุจจันทร์เภา เมฆหมอก ไม่ออกมา.

ปธาน คือความเพียร ๔ อย่าง

อธิบายชื่อหมวดธรรม ปธาน ศัพท์นี้ โดยพยัญชนะ แปลว่า ความทรงหรือความตั้งใจไว้ทั่ว โดยอรรถหมายถึง ความเพียรที่ตั้งใจไว้ใส่ใจ เป็นธรรมเครื่องกำจัดความเกียจคร้าน อุดหนุนกำลังกาย - ใจให้เข้มแข็ง อุตทนฝ่าฟันอุปสรรคนานา ชนิด สามารถประกอบกิจที่ไม่เหลือวิสัยให้สำเร็จได้. แต่เพราะปธาน ความเพียรนี้ อาจเป็นไปได้ทั้งฝ่ายดีและไม่ดีมีอุปมา เหมือนมิดและขวาน ถ้านำไปใช้งานก็มีประโยชน์ ถ้านำไปประหารกันก็ย่อมมีโทษฉะนั้น ในพระบาลีนियมใช้ศัพท์ว่า สัมมา แปลว่า โดยชอบ เขามากำกับไว้ทางหนาศัพท์ว่า ปธาน เป็นรูปศัพท์ว่า สัมมปธาน แปลว่า ความเพียรที่ตั้งใจโดยชอบ หมายถึงความเพียร ฝ่ายดี ซึ่งมี ๔ อย่าง

๑. **สังวรปธาน** เพียรระวังมิให้บาปเกิดขึ้นในสันดาน.

๒. **ปหานปธาน** เพียรละบาปที่เกิดขึ้นแล้ว.

๓. **ภาวนาปธาน** เพียรให้กุศลเกิดขึ้นในสันดาน.

๔. **อนุรักษนาปธาน** เพียรรักษากุศลที่เกิดขึ้นแล้วมิให้เสื่อม.

ความเพียร ๔ อย่างนี้ เป็นความเพียรชอบ ควรประกอบใหม่ในตน.

อธิบายศัพท์

๑. **สังวรปธาน** ตัณห์เพียรระวังมิให้บาปเกิดขึ้นในสันดาน. แปลว่า ระวัง, สำรวม, ปธาน แปลว่า เพียร, พากเพียร, ตั้งใจ. เมื่อตอกันเขาเป็น สังวรปธาน แปลตามศัพท์ว่า เพียรระวัง หมายความว่า ตั้งใจพากเพียรสำรวมระวัง ในขณะที่ตาเห็นรูป หูฟังเสียง เป็นต้น มิให้บาปธรรมหรืออกุศลธรรม คือความไม่ดี เช่น ความโลภ - โกรธ - หลง เกิดขึ้นในสันดาน คือจิตใจ.

๒. **ปหานปธาน** ตัณห์เพียรละบาปที่เกิดขึ้นแล้ว. แปลว่า ละ, ตัด, กำจัด, ทำลาย. ปธาน แปลว่า เพียร, พากเพียร, ตั้งใจ. เมื่อตอกันเขาเป็นปหานปธาน แปลตามศัพท์ว่า เพียรละ หมายความว่า ตั้งใจพากเพียรละเพียรพยายามตัด กำจัด หรือทำลาย บาปธรรม หรืออกุศลธรรม เช่น ความโลภ เป็นต้น ที่เกิดขึ้นในจิตใจ.

๓. **ภาวนาปธาน** ตัณห์เพียรทำกุศลเกิดขึ้น. ทำให้เจริญขึ้น, ปธาน แปลว่า เพียร, พากเพียร, ตั้งใจ. เมื่อตอกันเขาเป็น ภาวนาปธาน แปลตามศัพท์ว่า เพียรทำให้เกิดขึ้น, เพียรทำให้เจริญมากขึ้น. หมายความว่า ตั้งใจพากเพียรทำ กุศลธรรมคือความดี เช่น ความไม่โลภ ไม่โกรธ ไม่หลง หรือศีล สมาธิ ปัญญา, หรือวา โภชณัง ค ๗ มีสติเป็นต้นให้เกิดขึ้น ใหม่ มากขึ้นในจิตใจ.

๔. **อนุรักษนาปธาน** ตัณห์เพียรอนุรักษนา แปลว่า การตามรักษา, การประคับประคอง. ปธาน แปลว่า ความ เพียร, พากเพียร, ตั้งใจ. เมื่อตอกันเขาเป็น อนุรักษนาปธาน แปลตามศัพท์ว่า ความเพียรตามรักษา. หมายความว่า ตั้งใจ พากเพียรตามรักษากุศลธรรม คือ ความดีที่เกิดขึ้นในจิตแล้วมิให้เสื่อมลงไป. ประคับประคองความดีที่เกิดขึ้นแล้วให้ตั้งมั่น มิให้พินเฟอน ทำให้เจริญงอกงามไปพลุลยบริบูรณ์ยิ่ง ๆ ขึ้น.

ความเพียรทั้ง ๔ อย่างนี้ เป็นความเพียรที่ดีที่ชอบ ควรประกอบใหม่ในตน. ก้องคประกอบหรือวิธีประกอบมี ๔ อย่าง คือ ๑. ทำความ พอใจให้เกิดขึ้น ไม่เบื่อหน่ายระอา ไม่เกียจคร้าน ๒. พยายามเรื่อยไปไม่ทำ ๆ หยุด ๆ ๓. ปรรภาความเพียร คือเริ่มทำความแกล้วกล้าทันทีไม่ต้องชักช้า ไม่ต้องหวาดหวั่นพรั่นพรึง ๔. ประคองจิตให้มั่นในการระวัง ในการละ ในการเจริญ ในการรักษา.

คำถามสอบความเข้าใจ

๑. ข้อใด ตรงกับสังวรปธาน ?

ก. เพียรละบาปที่เกิดขึ้นแล้ว

ข. เพียรระวังมิให้บาปเกิดขึ้น

ค. เพียรให้กุศลเกิดขึ้น

ง. เพียรรักษากุศลที่เกิดขึ้นไม่ให้เสื่อม

๒. คนที่รักษาความดีของตนไว้ ดุจเกลือกรักษาความเค็ม ได้
ชื่อว่าปฏิบัติตามหลักของปธานธรรมข้อใด ?

ก. เพียรระวังบาปไม่ให้เกิด

ข. เพียรละบาปที่เกิดขึ้นแล้ว

ค. เพียรให้กุศลเกิดขึ้น

ง. เพียรรักษากุศลไม่ให้เสื่อม

๓. สภาพเศรษฐกิจที่วิกฤติ ทำให้คนเป็นจำนวนมากหุดหู่
ท้อแท้ เพราะอำนาจของนิรณฺโณข้อใด ?

ก. กามฉันทะ

ข. พยาบาท

ค. ถีนมิทธะ

ง. วิจิกิจฉา

๔. ปธานธรรม ตรงกับข้อใด?

ก. ความเพียร

ข. ความฉลาด

ค. ความสามารถ

ง. ความสำเร็จ

๕. พยายามรักษาความดีไม่ให้เสื่อมถอย ตรงกับข้อใด ?

ก. สังวรปธาน

ข. ปหานปธาน

ค. ภาวนาปธาน

ง. อนุรักษนาปธาน

๖. ใช้ปัญญารักษาสัจจะ เพิ่มพูนจาคะ ศึกษาสันติ
ตรงกับธรรมหมวดใด ?

ก. อธิษฐานธรรม

ข. อิทธิบาท

ค. พรหมวิหาร

ง. ปธาน

๗. ปธานคือความเพียรละบาป ตรงกับข้อใด ?

ก. สังวรปธาน

ข. ปหานปธาน

ค. ภาวนาปธาน

ง. อนุรักษนาปธาน

๘. ผิดพลาดไปแล้ว พยายามกลับตัวเป็นคนดี ตรงกับข้อใด

ก. สังวรปธาน

ข. ปหานปธาน

ค. ภาวนาปธาน

ง. อนุรักษนาปธาน

๙. จงรักษาความดี ดุจเกลือกรักษาความเค็ม ตรงกับข้อใด ?

ก. สังวรปธาน

ข. ปหานปธาน

ค. ภาวนาปธาน

ง. อนุรักษนาปธาน

๑๐. ข้อใดตรงกับภาวนาปธาน ?

ก. เพียรระวังมิให้บาปเกิดขึ้น

ข. เพียรละบาปที่เกิดขึ้นแล้ว

ค. เพียรให้กุศลเกิด

ง. เพียรรักษากุศลมิให้เสื่อม

เพียรระวัง แมนยำ ไม่ทำชั่ว

เพียรทำดี สืบเนื่อง ไหเนื่องนอง

เพียรละตัว - บาปกรรม ไม่ซ้ำสอง

เพียรปกป้อง ความดี ที่ทำมา.

อริยฐาน ๔

ม. อุป. ๑๙/๔๓๗

อริยฐานธรรม คือธรรมที่ควรตั้งไว้ในใจ ๔ อย่าง

๑. ปัญญา รอบรูสิ่งที่ควรรู.
๒. สัจจะ ความจริงใจ คือประพจน์ใดก็ให้ใดจริง.
๓. จาคะ สละสิ่งที่เปิ่นขาศึกแกความจริงใจ.
๔. อุปสมะ สงบใจจากสิ่งที่เปิ่นขาศึกแกความสงบ.

อธิบายศัพท์ ๑. ปัญญา แปลว่า ความรอบรูสิ่งที่ควรรู. หมายความว่า รูทั่วทุกด้าน รูทั้งเหตุทั้งผล รูเบื้องต้นเบื้องปลาย ในสิ่งที่ควรรูทั้งคตโลกทั้งคตธรรม มีทั้งชั้นต่ำคือโลกียปัญญา มีทั้งชั้นสูงคือโลกุตตรปัญญา. ในที่นี้จะอธิบายทั้งปัญญาในคตโลก และคตธรรม. ปัญญาคตโลกได้แกความรู้ศิลปวิทยาสาขาต่าง ๆ ที่เป็นแนวทางประกอบสัมมาอาชีวะ ไหทรัพย์สมบัติและ อิสริยยศ บริวารยศเกิดขึ้น. ปัญญาคตธรรม ได้แกความรู้เรื่อง ปาป - บุญ - คุณ - โทษ, สุข - ทุกข์ ทั้งส่วน เหตุส่วนผล, เรื่องธาตุ ๔ ชั้นธ ๕ आयตนะ ๖ เป็นต้น. ปัญญา เป็นเครื่องพิจารณาสอดส่องจับเหตุจับผลในสิ่งต่าง ๆ เรื่องราวต่าง ๆ ที่ควรรูทั้งคตโลกคตธรรม จนพบความจริงอันเป็นตัวสัจจะในสิ่งนั้น ๆ ทั้งที่เป็นสมมติสัจจะ ทั้งที่เป็นปรมัตถสัจจะ. เมื่อบุคคลไม่ประมาทปัญญา ไม่ทะนงวาทนมีปัญญามาก การตั้งใจเพิ่มพูนปัญญาให้มากขึ้น ดังนี้แล ชื่อปัญญาอริยฐาน คือการตั้งใจรอบรู.

๒. สัจจะ แปลว่า ความจริงใจ คือประพจน์ใดก็ให้ใดจริงเรื่องสัจจะนี้มีทางอธิบายได้มาก ในที่นี้จะได้อธิบายเพียง ๓ อย่าง คือ:- ก. จริ่งการงาน ได้แกตั้งใจทำการงานที่ปราศจากโทษ งานที่มีประโยชน์ งานที่ไม่เหลือบากว้างแรง ไม่เกินขีดความสามารถ. ข. จริ่งความประพจน์ ได้แกประพจน์ใดจริงทางกาย วาจา ใจ จะทำ จะพูด จะคิดสิ่งใด ๆ ก็เป็นไปเพื่อประโยชน์ทั้งแก่ตนและแกผู้อื่น. ค. จริ่งใจ ได้แกตั้งใจจริง คือตั้งใจว่าเราต้องซื่อสัตย์สุจริตต่อการทำงานหน้าที่ ต่อเวลา และต่อบุคคล. เราต้องจริงต่อความประพจน์คือควบคุมตนเองให้ประพจน์ดีเสมอไป. เมื่อมีความจริงใจ ตั้งใจจริงและปฏิบัติดีจริงตามที่ตั้งใจไว้ ก็ย่อมได้พบกับความจริง คือความสำเร็จสิ่งที่ต้องการในชีวิต ต้องการลาภยศ เกียรติคุณอันงามก็ย่อมได้ ต้องการความสุขชั้นโลกียะ หรือโลกุตระก็ย่อมได้. สัจจะความจริงใจอย่างนี้แล เรียกว่าสัจจาอริยฐาน การตั้งใจจริง.

๓. จาคะ ในที่อื่น แปลว่า สละให้ไปของ ๆ ตนแกผู้อื่น. แต่ในที่นี้ แปลว่า สละสิ่งที่เปิ่นขาศึกแกความจริงใจ หมายความว่า เมื่อบุคคลตั้งใจจริง กระทำสิ่งที่ดี ประพจน์ดี มักจะมีอุปสรรคเข้ามาขัดขวางให้เสียการเสียงาน เสียความตั้งใจจริงไปบ้างไม่มากก็น้อย. อุปสรรค นั้น บางทีท่านเรียกว่า "มาร" คำว่า มาร แปลว่า ผู้ฆ่าพระ คำว่า พระ แปลว่า ผู้ประเสริฐ หรือผู้ดี ความดี ความประเสริฐ เช่นผู้ตั้งใจจะให้ ท่าน ก็มีความตระหนี่ เกิดเป็นมารขัดขวางไว้หรือฆ่าเสีย. ผู้ตั้งใจจะรักษาศีล ก็มีความโลภบาง ความโกรธบาง ความหลงบาง เป็นมารขวางไว้หรือฆ่าเสีย. ผู้ตั้งใจจะเจริญภาวนา ก็มีความเกียจคร้านบาง ความกลัวบาง เป็นมารขวางไว้หรือฆ่าเสีย. เมื่อกล่าวโดยอุปสรรคหรือมารที่เป็นขาศึกแกความจริงใจนั้น ได้แกคติ ๔ อย่าง คือความ ลำเอียงเพราะรักชอบ ๑ เพราะชัง ๑ เพราะหลง ๑ เพราะกลัว ๑ เมื่อ บุคคลมีอคติอย่างใดอย่างหนึ่งเขาขวางอยู่ในจิตในกัมมัจจังดำรงอยู่ในสัจจะ คือความจริงใจใด จิตใจต้องพุ่งชนไป เอนเอียงในทางผิด ทำการงานผิดประพจน์ผิดโดยประการต่าง ๆ ฉะนั้น ต้องตั้งใจสละสิ่งที่เปิ่นขาศึก หรือ เปิ่นมาร มีตระหนี่เป็นตน หรืออคติทั้ง ๔ มีลำเอียง เพราะรักชอบกัน เป็นต้นเสีย. การตั้งใจสละสิ่งที่เปิ่นขาศึกแกความจริงใจนี้แล เรียกว่า จาคา-อริยฐาน คือตั้งใจสละ.

๔. อุปสมะ แปลว่า ความสงบใจจากที่เปิ่นขาศึกแกความสงบ. หมายความว่า การระงับ หรือการเข้าไประงับ ได้แกการปราบ หรือ การเข้าไปปราบสิ่งที่เปิ่นขาศึกแกความสงบ. ความสงบตรงกับบาลีว่า สันติ มี ๓ อย่าง คือ สงบกาย สงบวาจา สงบใจ. สงบกาย นั้น ได้แกการกระทำทางกายดี สงบเรียบรอย ไม่จุ่นจวน ลวงละเมิดศีล ระเบียบ ประเพณีอันดีงาม. สงบวาจา นั้น ได้แกการพูดดีเป็นวจีสัจจิต พูดในกาลและสถานที่อันสมควร และไม่พูดในกาลและสถานที่อันไม่ควรพูด. สงบใจนั้น ได้แกการคิดดีเป็นมโนสุจิจิตและความที่จิตไม่ถูกขาศึกกรบกวน เป็นจิตใจที่สงบเยือกเย็นเป็นสุขผ่องใส ดูพระจันทร์ในวันเพ็ญลอยเด่นในท้องฟ้าอันปราศจากเมฆหมอกฉะนั้น. จิตที่สงบนี้มีอำนาจที่จะช่วยพยุงให้กายและวาจาสงบด้วย ฉะนั้น ท่านจึงสอนให้คอยระวังสิ่งที่เปิ่นขาศึกแกความสงบใจ เมื่อระงับขาศึกทางใจได้แล้ว ก็เป็นอันระงับขาศึกทางกายและวาจาด้วยกายและวาจาพลอยสงบไปด้วย. อันสิ่งที่เปิ่นขาศึกแกความสงบใจนั้น ได้แก่ ราคะ โทสะ โมหะ เป็นต้นนั่นเอง. การตั้งใจระงับ

ราคะ โทสะ โมหะ เปนตน อันเปน ขาศึกแกความสงบ จึงชื่อว่า อุปสมานิฐาน คือการตั้งใจระงับ

อธิบายชื่อหมวดธรรม ปัญญา สัจจะ จาคะ อุปสมะ ทั้ง ๔ อย่างนี้ ชื่อว่า อธิษฐานธรรม ธรรมที่ควรตั้งไว้ในใจ เพราะเปนหลักธรรมประจำใจ เปน เครื่องนำทางแห่งความประพฤติปฏิบัติของบุคคลให้ดียิ่ง ๆ ขึ้น โดยลำดับ คือ ในเบื้องต้น บุคคลแมจะมีปัญญาติดมาบางแล้วแต่เกิด เรียกว่า สชาติปัญญา ปัญญามาพร้อมกับเกิด แต่ก็ไม่พอที่จะช่วยตนให้ดีขึ้นได้ ต้องอบรมเพิ่มพูนให้มากยิ่งขึ้น ๆ ขึ้น ในพระบาลีตรัสสอนไว้ว่า ปญฺณ นปฺมชฺเชยฺย ไม่ควรประมาทปัญญา คืออย่าคิดว่า ปัญญาของตนเต็ม เปี่ยมแล้วไม่ต้องอบรมเพิ่มอีกและอย่าดูหมิ่นปัญญาของคนอื่นว่าต่ำ สุกัญญาของตนไม่ได้. ถ้าประมาทปัญญาดังนี้เสียแล้ว ตนจะมีปัญญาเสื่อมถอยน้อยลง จนกลายเป็นมีฉับปัญญา มีฉันทิภูติ คือรู้ผิด เห็นผิดจากความจริง. ฉะนั้น จึงควรอบรมปัญญาให้มากขึ้นด้วยการคบบัณฑิต ฟังคำสอนของบัณฑิต เก็บมาคิดให้เข้าใจ หากสงสัยก็ไต่ถาม แล้วพยายามจดจำไว้ ก็ยอมได้ปัญญาเพิ่มขึ้น สามารถรู้สิ่งที่ควรรูตามที่เป็นจริง. เมื่อรู้ความจริงแล้ว ก็ต้องตามรักษาความจริงไว้ พระจึงตรัสสอนต่อไปว่า สจฺจมนุรกฺเขยฺย พึงตามรักษาความจริง. หมายความว่า ความจริงของสิ่งต่าง ๆ นั้น ย่อมปรากฏแก่ผู้ที่ทำการงานดีจริง ประพฤติดีจริง ฉะนั้น จึงควรตามรักษาความจริงไว้ด้วยการทำงานดีจริง ประพฤติดีจริง และตั้งใจดีจริง. เมื่อตั้งใจจริง มักจะมีสิ่งเปนขาศึกแกความจริงใจเกิดขึ้น พระ จึงสอนไว้ว่า จาคมนุพฺรฺเหยฺย ควรเจริญจาคะ หมายความว่า เมื่อ ขาศึก เช่น โลภะ โทสะ โมหะ อคติ เปนตน เกิดขึ้น ก็ให้สละทิ้งเสียทันที อย่าเก็บไว้ เพราะขาศึกเหล่านั้นคอยบั่นทอนความดีและบังความจริงให้มืดมิด ทั้งทำจิตใจฟุ้งซ่านไม่ให้เขาสูสันติคือความสงบสุข. เมื่อบุคคลตั้งธรรมทั้ง ๔ อย่างนี้ไว้ในใจ ความประพฤติของตน ก็ย่อมดีขึ้นโดยลำดับ ฉะนั้น ธรรม ๔ อย่างนี้ จึงชื่อว่า อธิษฐานธรรม คือธรรมที่ควรตั้งไว้ในใจ.

คำถามสอบความเข้าใจ

๑. คนต้องการเลิกเสพยาบ้า ควรเจริญอธิษฐานธรรมข้อใด

ก. รักษาสัจจะ

ข. รู้จักโทษของยาบ้า

ค. สงบสติอารมณ์

ง. ข้อ ก. ข้อ ข. ถูก

๒. “สงบใจ เจริญสุข” หมายถึงอธิษฐานธรรมข้อใด ?

ก. ปัญญา

ข. สัจจะ

ค. จาคะ

ง. อุปสมะ

๓. ความดีจะเกิดขึ้นในใจได้เพราะธรรมข้อใด ?

ก. อธิษฐานธรรม

ข. อิทธิบาทธรรม

ค. พรหมวิหารธรรม

ง. ปธานธรรม

๔. จาคะในอธิษฐานธรรม หมายถึงข้อใด ?

ก. สละทรัพย์

ข. สละกิเลส

ค. สละตำแหน่ง

ง. สละร่างกาย

๕. สงบจิต พิชิตกิเลส หมายถึงอธิษฐานธรรมข้อใด ?

ก. สัจจะ

ข. จาคะ

ค. ปัญญา

ง. อุปสมะ

๖. " อธิษฐานธรรม ๔ " ประกอบด้วยอะไรบ้าง

ก. เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ

ข. ทาน ปิยวาจา อตถจริยา สมานัตตตา

ค. ปัญญา สัจจะ จาคะ อุปสมะ

ง. ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค

๗. ข้อใดตรงกับความหมายของอุปสมะ

ก. จิตสงบ ทำให้มีพลัง

ข. ความขยันนำไปสู่ความสำเร็จ

ค. ละเว้นความชั่ว กระทำแต่ความดี

ง. ความตั้งใจจริง จะพบแต่ความเจริญ

๘. สีสัมปทา ความถึงพร้อมด้วยศีลมาในธรรมข้อใด ?

ก. กัลยาณธรรม

ข. ขรवासธรรม

ค. สังคหัตถุธรรม

ง. อธิษฐานธรรม

๙. ชื่อสัตย์ ตรงไปตรงมา เป็นอธิษฐานธรรมข้อใด ?

ก. ปัญญา

ข. สัจจะ

ค. จาคะ

ง. อุปสมะ

๑๐. ธรรมอันเป็นฐานที่มั่นคงของบุคคล คือข้อใด

ข. อิทธิบาทธรรม

ข. อธิษฐานธรรม

ค. ขรवासธรรม

ง. พรหมวิหารธรรม

อิทธิบาท ๔

อภี. วิมจก. ๓๕/๒๙๒

อิทธิบาท คือคุณเครื่องให้สำเร็จความประสงค์ ๔ อย่าง

๑. ฉันทะ พอใจรักใคร่ในสิ่งนั้น.
๒. วิริยะ เพียรประกอบสิ่งนั้น.
๓. จิตตะ เอาใจฝกฝึในสิ่งนั้นไม่วางธุระ.
๔. วิมังสา หมั่นตรិตรองพิจารณาเหตุผลในสิ่งนั้น.

คุณ ๔ อย่างนี้ มีบริบูรณ์แล้ว อาจชักนำบุคคลให้ถึงสิ่งที่ต้องประสงค์ซึ่งไม่เหลือวิสัย.

อธิบายศัพท์ ๑. ฉันทะ แปลว่า ความพอใจรักใคร่ หมายความว่า พอใจรักใคร่ที่จะทำความดี ด้วยความเต็มใจและตั้งใจอย่างแรงกล้า. อันความดีที่ควรทำนั้นมีประการต่าง ๆ ตัวอย่างเช่น การศึกษาศิลปวิทยาทางโลกและทางธรรม การประกอบกิจเครื่องเลี้ยงชีวิต การปฏิบัติพระธรรมพระวินัยคุ้มครองจิตใจให้สงบเข้มแข็ง จนกระทั่งการทำจิตให้หมดจดจากกิเลส.

๒. วิริยะ แปลว่า ความเพียรประกอบความดี หมายความว่า มีความเกลวกลา ขยันทำความดี มีการศึกษาศิลปวิทยาเพนตนนั้นคุณธรรมข้อนี้ เปนเครื่องพุงความพอใจมิให้ทอดยในการทำงาน เพราะว่าการงานทุกชนิดมักจะงายตอนคิด แต่มักจะติดตอนทำ จึงจำเอนต้องใช้ความเพียรพยายามเรื่อยไป จนกว่าจะสำเร็จตามความพอใจ ที่ปลุกไว้ในเบื้องต้น มีพระพุทธนิพนธ์ตรัสเตือนไว้ว่า วายเมเถว ปุริโส ยาว อตถสส นิปปทา เกิดเป็นคนควรพากเพียรเรื่อยไป จนกระทั่งสำเร็จจุดที่ประสงค์. จุดประสงค์อันสูงสุดของคนเราก็คือความสิ้นจทุกข เมื่อบุคคลได้ไขความเพียรให้ครบถ้วนตามหลักความเพียร ๔ อย่าง ก็ย่อมพบทุกขใด มีพระบาลีรับรองไว้ว่า วิริเยน ทุกขมจเจติ คนยอมลงทุกขใดด้วย ความเพียร ดังนี้.

๓. จิตตะ แปลว่า เอาใจฝกฝึในความดี หมายความว่า มีความผูกใจ สนใจ ไม่ทอดธุระในความดีที่พอใจ พากเพียรกระทำอยู่มีสติคุมจิตให้กระตุณความเพียรให้เอนไปสม่ำเสมอไม่ทำ ๆ หยุด ๆ เหมือนกิ้งกาวัง ๆ หยุด ๆ ยิ่งในการปฏิบัติธรรมเจริญก็มีภูฐาน ทานสอนวา เกลปตต ยถา ปรีหเรยย เอว สจิตตมณฺรูกเข ฐปฏิบัติพึงรักษาจิตของตนเื่อง ๆ ไม่ประมาทขาดระยะ เหมือนคน ประคองบาตรที่เต็มเปี่ยมด้วยน้ำมันฉะนั้น ดังนี้. เมื่อบุคคลมีจิตฝกฝึในกุศลกรรม คือความดีต่าง ๆ มีการศึกษา ศิลปวิทยาเพนตน ไม่ทอดท้อแท้ ก็มีแต่ความสำเร็จ จุดที่ประสงค์ ทั้งในคดีโลก ทั้งในคดีธรรม ตั้งแต่เบื้องต้นจนถึงที่สุด.

๔. วิมังสา แปลว่า ความตริตรองพิจารณาเหตุผลในสิ่งนั้น ๆ หมายความว่า ไขปัญญาสอดส่องเทียบเคียง เปรียบเทียบ ทั้งเหตุ ทั้งผลในความดีต่าง ๆ ที่ตนกระทำแล้ว คือย้อนกลับไปดูว่าตนได้ทำเหตุ ปลุกฉันทะ ไขวิริยะ ได้ตั้งจิตตะ ในการนั้น ๆ ไวมากน้อยเท่าไร แล้วได้ผลเท่าไร ? แมในปจจุบันกำลังทำเหตุ คือปลุกฉันทะเพนตนไวเท่าไร ต่อไปคงจะได้ผลเท่าไร ? อุทาหรณ เช่น การศึกษาศิลปวิทยา ถ้าได้ทำเหตุคือ ฉันทะ วิริยะ จิตตะ ไวดีในเบื้องต้น ก็ย่อมได้รับผล คือความสำเร็จในขั้นนั้น ๆ เปนลำดับมาและถ้าไม่ละเหตุดังกลาวนั้นเสียในปจจุบัน ก็ย่อมได้ผลคือความสำเร็จในขั้นสูงต่อไปในอนาคต. แมในการปฏิบัติธรรมะสะสางกิเลส ถ้ามีเหตุคือฉันทะเพนตนบริบูรณ์ ก็ย่อมจะได้รับผลดีเป็นขั้น ๆ ถ้ามีเหตุไม่บริบูรณ์ ก็ย่อมได้รับผลไม่ดี คือละ กิเลสไม่ได้. ฉะนั้น การใด ๆ ที่ตนกระทำ จนสำเร็จมากน้อยเพียงใด หรือไม่ สำเร็จเพราะเหตุใด ตนเองจะต้องสอบสวน เปรียบเทียบเองเป็นดีที่สุด พระพุทธเจ้าตรัสเตือนไว้ว่า ปฏิมเสตมตตนา จงพิจารณา สอบสวนด้วยตนเอง ดังนี้. เมื่อบุคคลพิจารณาสอบสวนการกระทำของตนด้วยตน ก็ย่อมเข้าใจตนเอง สามารถปรับตนเองให้ถูกต้อง ทำงานให้ถูกต้อง ทั้งคดีโลกคดีธรรม ก็ย่อมสำเร็จกิจตามจุดประสงค์ที่ไม่เหลือวิสัยทุกประการ.

อธิบายชื่อหมวดธรรม คุณธรรมทั้ง ๔ อย่างนี้ ชื่อว่า อิทธิบาท แปลว่า คุณเครื่องให้สำเร็จความประสงค์ หรือจะแปลว่า คุณธรรมเครื่องให้ถึงความเจริญหรือให้ถึงความสำเร็จก็ได้. หมายความว่า คุณธรรมทั้ง ๔ นี้ ผู้ใดปฏิบัติให้ครบถ้วนบริบูรณ์ผู้นั้น จะเป้นเด็กหรือผู้ใหญ่ เปนคฤหัสถ์หรือบรรพชิตก็ตาม ย่อมประสบ สิ่งที่ดีประสงค์ ทั้งคดีโลก ทั้งคดีธรรม ทั้งขั้นต่ำและขั้นสูง ซึ่งไม่เหลือวิสัย คือไม่เกินขีดความสามารถของแต่ละบุคคล. นัยอันตรงกันข้าม ถ้าทำงานสิ่งใดด้วยความไม่พอใจ ใจไม่รักงานแล้ว ความเกียจครานก็ตามมา ความเอาใจใส่ก็ไม่มี ความตริตรองพิจารณาก็ไม่เกิดในสิ่งนั้น ๆ แม้จะมีใครตักเตือน แนะนำสั่งสอนให้ทำไม่เชื่อฟังไม่ยอมทำตาม อาจกลายเป็นคนหัวดื้อ ใจดาน ทำงานงู ๆ ปลา ๆ จับ ๆ จด ๆ ก็ปรากฏว่าลาเหลวทำอะไรไม่สำเร็จแม้อย่างเดียว นี่เป็นโทษของการขาดอิทธิบาทธรรมนั่นเอง.

คำถามสอบความเข้าใจ

๑. “จะทำงานให้สำเร็จต้องมีเคล็ดปลุกใจ” ข้อใดคือเคล็ดปลุกใจ ?

- ก. ฉันทะ ข. วิริยะ
ค. จิตตะ ง. วิมังสา

๒. อิทธิบาทข้อใด เป็นพื้นฐานนำไปสู่ความสำเร็จของงาน ?

- ก. ฉันทะ ข. วิริยะ
ค. จิตตะ ง. วิมังสา

๓. การเอาใจฝักใฝ่ ในการศึกษาไม่ว่างธุระ คือข้อใด ?

- ก. ฉันทะ ข. วิริยะ
ค. จิตตะ ง. วิมังสา

๔. คนที่ได้รับความสำเร็จในชีวิต เนื่องมาจากธรรมข้อใด ?

- ก. ปธาน ๔ ข. จักร ๔
ค. วุฒิ ๔ ง. อิทธิบาท ๔

๕. อะไรที่ง่ายถ้าใจรัก หมายถึงธรรมข้อใด ?

- ก. ฉันทะ ข. วิริยะ
ค. จิตตะ ง. วิมังสา

๖. เพียรพยายามเรื่อยไป จนกว่าจะประสบความสำเร็จ ตรงกับข้อใด ?

- ก. ฉันทะ ข. วิริยะ
ค. จิตตะ ง. วิมังสา

๗. จะประสบความสำเร็จในชีวิตได้ เพราะมีธรรมหมวดใด ?

- ก. จักร ๔ ข. อิทธิบาท ๔
ค. วุฒิ ๔ ง. ปธาน ๔

๘. หมั่นทบทวนหาเหตุผลในสิ่งที่ทำ ตรงกับข้อใด ?

- ก. ฉันทะ ข. วิริยะ
ค. จิตตะ ง. วิมังสา

๙. ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา รวมเรียกว่าอะไร ?

- ก. จักร ๔ ข. อิทธิบาท ๔
ค. วุฒิ ๔ ง. ปธาน ๔

๑๐ ไม่พอใจในหน้าที่การงานที่ทำ เพราะขาดธรรมใด ?

- ก. ฉันทะ ข. วิริยะ
ค. จิตตะ ง. วิมังสา

ตนเคย ตนตะแบก
ไม่เห็นใด อะไร จากไหนมา
สวนมนุษย์ นี้แปลก ทนแบกขันธ
หากมิได้ ปัญญา แกกลาจริง

ฟังชื่อแปลก พิลึก หมูพฤษภา
ยังชื่อว่า " ตะแบก " ดูแปลกจริง.
เพราะโมหันธ์ นำหนา เทียวพาวิ่ง
มีอาจทั้ง ขันธได้ ไม่สุขเคย.

พรหมวิหาร ๔

อภี. วิภังค. ๓๕/๓๖๙

๑. เมตตา	ความรักใคร่ปรารถนาจะให้เปนสุข.
๒. กรุณา	ความสงสาร คิดจะช่วยให้พ้นทุกข์.
๓. มุทิตา	ความพลอยยินดี เมื่อผู้อื่นได้ดี.
๔. อุเบกขา	ความวางเฉย ไม่ติ่งใจ ไม่เสียใจเมื่อผู้อื่นถึงความวิบัติ.
๔ อย่างนี้	เปนเครื่องอยู่ของท่านผู้ใหญ่.

อธิบายศัพท์

๑. เมตตา แปลว่า คุณสมบัติเป็นเหตุสนิทสนมหรือความรักใคร่ปรารถนาจะให้เปนสุข. มิใช่รักเกี่ยวของกับกาม, ถ้าวรรักเกี่ยวกับกามไม่จัดเป็นเมตตา, แต่จัดเป็นกามฉันทะ หรือกามราคะ. เมตตานี้เป็นคู่ปรับพยาบาล หรือโทะสะ.

๒. กรุณา แปลว่า ความห่วงใย, ความสงสาร. หมายความว่า เมื่อใดเห็นหรือได้ยินผู้อื่นได้รับความทุกข์ลำบากอยู่ ก็คิดจะช่วยเหลือหรือลงมือช่วยให้พ้นทุกข์. กรุณานี้เป็นคู่ปรับแก้วิหิงสา หรือวิหิงสา ความเบียดเบียนสัตว์ให้ลำบาก.

๓. มุทิตา แปลว่า ความบันเทิง หรือเบิกบานใจ. หมายความว่า เมื่อใดเห็นหรือได้ยินผู้อื่นมีความสุขสบายเจริญด้วยลาภ ยศ สรรเสริญ สุขตามสภาพตน ๆ แล้ว ก็พลอยยินดีชื่นชม. มุทิตานี้เป็นคู่ปรับแก้อัสสา หรืออริยาเห็นเขาได้ดีมีสุขเปนตน ตนเองทนอยู่ไม่ได้เป็นเดือดเนื้อร้อนใจ.

๔. อุเบกขา แปลว่า ความวางเฉย. หมายความว่า เมื่อใดเห็นหรือรู้อาผู้อื่นถึงความวิบัติ ก็วางใจเปนกลางโดยพิจารณาว่า สัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นของของตน ใครทำดีก็ได้ดี ใครทำชั่วก็ได้ชั่ว ไม่ยินดี ไม่สงไปพัวพันกับผู้ที่ถึงความวิบัตินั้น ๆ. อุเบกขานี้เป็นคู่ปรับกับอคติทั้ง ๔ ได้เป็นอย่างดี ละความยินดีและละความยินร้ายในสุขและทุกข์ของผู้อื่นได้.

อธิบายชื่อหมวดธรรม ธรรม ๔ อย่างนี้ ที่แผ่ไปโดยเจาะจงตัวบุคคลก็ดี เจาะจงหมู่คณะก็ดี เรียกชื่อว่า พรหมวิหาร แปลว่า ธรรมเป็นเครื่องอยู่ประจำในของ พรหม. คำว่า พรหม แปลว่า ผู้ประเสริฐ หรือผู้ใหญ่ มี ๒ จำพวก คือ

๑. พรหมโดยอุบัติ ได้แก่เทพเจ้าผู้วิเศษ เพราะเคยเจริญเมตตา เปนตนจนใดมานในมนุษยโลก สิ้นชีพแล้วอุบัติในพรหมโลก.

๒. พรหมโดยสมบัติ ได้แก่มารดาบิดา สมมติว่าเป็นพรหม ของบุตรพระมหากษัตริย์ สมมติว่าเป็นเทพเจ้าผู้วิเศษของพระราชกุมาร เพราะมีธรรมทั้ง ๔ อย่างนี้เป็นวิหารธรรม. แมบุคคลใด ๆ ที่เป็นใหญ่ในหมูชน กลุ่มชน ใหญ่จนย ตั้งแต่ครอบครัวยุหนึ่ง ๆ ขึ้นไป ก็จัดเป็นพรหมโดยสมบัติ จำต้องมีธรรม ๔ อย่างนี้ เป็นเครื่องประจำใจ จึงจะเหมาะสม เพราะฉะนั้น ท่านจึงกล่าวว่า " ธรรม ๔ อย่างนี้ เป็นเครื่องอยู่ของท่านผู้ใหญ่." สอนบุคคลอื่น แมมิได้เป็นผู้ใหญ่ในกลุ่มชนใด ๆ เมื่อมีโอกาส และมีความสามารถ ก็ควรเจริญพรหมวิหารธรรมตามเวลาอันสมควร. พรหมวิหารธรรม ๔ อย่างนี้ ควรเจริญต่างเวลากันตามความเหมาะสม คือ เมตตา เจริญในยามปกติ, กรุณา เจริญในเมื่อเห็นเขาตกทุกข์ได้ยาก, มุทิตา เจริญในเมื่อเห็นเขาได้ดีมีความสุข. อุเบกขาเจริญในเมื่อเห็น หรือรู้อาเขาถึงความวิบัติเพราะกรรมชั่วของเขา ใคร ๆ ไม่อาจช่วยได้ เช่นผู้ร้ายกำลังจะถูกประหารชีวิต จะเขาไปช่วยก็ไม่ได้ จะคิดว่า "สมน้ำหน่า" ก็ไม่ควร. หรือเมื่อเห็นเขามีความเจริญตั้งตัวได้แล้วก็เจริญอุเบกขา.

เป็นผู้ใหญ่ ใจนิยม พรหมวิหาร

ขอที่หนึ่ง ตั้งใจใน " เมตตา "

" กรุณา " ที่สอง ต้องช่วยเหลือ

" มุทิตา " ที่สาม ไม่หมั่นกัน

" อุเบกขา " ขอสี่ มิวางเฉย

สมกับเป็น ผู้ใหญ่ ในโลกีย

สี่ประการ ประเสริฐ เลิศนักหนา

ปรารถนา สุขใส ไปทั่วกัน.

คิดแผ่เพื่อ คนทุกข์ ให้สุขสันต์

ใครเลื่อนชั้น เลิศลอย พลอยยินดี.

จิตปล่อยเลย ด้วยปัญญา ชูราศี

ทั่วธานี นิยม ว่า ' พรหม ' เอย.

คำถามสอบความเข้าใจ

๑. “เมตตาพารัก โลกประจักษ์ยั่งยืน” หมายถึงความรักใน
ข้อใด ?

- ก. รักคนและสัตว์ ข. รักธรรมชาติ
ค. รักการเรียนรู้ ง. รักประชาธิปไตย

๒. เมื่อเห็นตำรวจจับกุมผู้ทำความผิดได้ ควรเจริญพรหม
วิหารข้อใด ?

- ก. เมตตา ข. กรุณา
ค. มุทิตา ง. อุเบกขา

๓. อวิหิงสา ความไม่เบียดเบียนกัน ตรงกับพรหมวิหารข้อ
ใด ?

- ก. เมตตา ข. กรุณา
ค. มุทิตา ง. อุเบกขา

๔. การช่วยคนประสบทุกข์ จัดเป็นพรหมวิหารข้อใด ?

- ก. เมตตา ข. กรุณา
ค. มุทิตา ง. อุเบกขา

๕. การให้รางวัลแก่นักกีฬาที่ได้เหรียญทองเป็นพรหมวิหาร
ข้อใด ?

- ก. เมตตา ข. กรุณา
ค. มุทิตา ง. อุเบกขา

๖. เมตตา กรุณา มุทิตา อุเบกขา รวมเรียกว่าอะไร ?

- ก. วุฑฒิ ข. อิทธิบาท
ค. พรหมวิหาร ง. อริยสัจ

๗. รักกันไว้เถิด เราเกิดร่วมแดนไทย...เป็นพรหมวิหารใด ?

- ก. เมตตา ข. กรุณา
ค. มุทิตา ง. อุเบกขา

๘. เห็นคนตกทุกข์ได้ยากคิดช่วยเหลือ เป็นพรหมวิหารใด ?

- ก. เมตตา ข. กรุณา
ค. มุทิตา ง. อุเบกขา

๙. แสดงความยินดีกับเพื่อนที่ได้รับรางวัล เชื่อว่ามีพรหม
วิหารใด ?

- ก. เมตตา ข. กรุณา
ค. มุทิตา ง. อุเบกขา

๑๐. เมตตา มีความหมายตรงกับข้อใด ?

- ก. ปราศณาให้เป็นสุข ข. คิดช่วยให้พ้นทุกข์
ค. พลอยยินดี ง. ไม่ยินดียินร้าย
